

Tiäđuh arâšoddâdmist vanhimij já aitârdeijeï várás

Pyeri vaanhim tâi aitârdeijee!

Mij lep čokkim tunjin tiäđuid arâšoddâdem merhâšuumest párnâžân, arâšoddâdem toimâmhaamijn já orniimist sehe arâšoddâdem aalgâtmist. Loopâst lii uánihis čuákankiäsu laavâin já äššikiirjijn, moh stivrejeh arâšoddâdem.

Máttááttâshaldáttâs lii ráhtám taam tiätupakkeet oovtâstpargoost máttááttâs- já kulttuurministeriöin, sosial- já tiervâsvuotâministeriöin sehe Tiervâsvuođâ já pyereestvaijeem lájádâssáin.

Párnást lii vuoigâdvuotâ arâšoddâdmân

Arâšoddâdem lii 0–6-ihâsijd párnâid fallum toimâ, mii lii ulmemiäldásâš já vuáđuduvá vuáváamáid. Arâšoddâdem lii párnáa vuoigâdvuotâ, já ton tehálâžžân pargon lii tuárjuđ párnáa šoddâm, ovdánem, oppâm já pyereestvaijeem oovtâstpargoost vanhimijguin. Aitârdeijein lii vuosâsajasâš ovdâsvástádâs párnáa šoddâdmist, já arâšoddâdem tuárju taam šoddâdempargo.

Arâšoddâdem lii ohtâ uási syemmilii škovlimvuáhâduvâst. Arâšoddâdem pargon lii ovdediđ párnáa eellimavalii oppâm já škovliittâsân lohtâseijee täsiáárvu olášume. Arâšoddâdem totkoo ennuv já tot lii-uv uđâdum aktivlâvt tutkâmuštiäđui miäldásávt. Tutkâmušah pyehtih uáinusân, et arâšoddâdmist láá maangâlágán mieđes vaiguttâsah párnâžân já vuovâs vaiguttâsah ohtsâškoodán. Arâšoddâdemlaavâ vuáđuld taan ääigi kiävttoo termâ arâšoddâdem peivitišom saajeest.

Arâšoddâdem lii inklusivlâš, mii uáivild tom, et jyehi páárnâš uážžu uásálistiđ tooimân jieijâs vuolgâsoojijn. Arâšoddâdem áámmátliih aneh huolâ tast, et páárnâš tobdá, et sun tohhee tagarin ko lii sehe juávhu jesânin. Movtjidiťmáin párnáa já addelmáin sunjin máhđulâšvuodâid finniđ luhostume feeriimijd lii máhđulâš tuárjuđ párnáa mieđes munkove ovdánem.

Arâšoddâdem oppâmibárdâs vuáđuduvá ton jurdui, et párnááh uáppih oovtâst eres ulmuiguin já pirrásáin. Juávkun kuullâm já skipáreh láá párnâžân teháliih. Uásálašvuodâ, oovtâviärdásâšvuodâ, täsiáárvu já siärváduvlâšvuodâ vuáđujurduuh stivrejeh arâšoddâdmist porgum pargo. Tai vuáđujurdui miel jyehi párnáa jurduuh, uáinuuh já uáivileh kuldâluvvojeuh já párnáin lii máhđulâšvuotâ vaiguttiđ jieijâs aargân lohtâseijee äššijd. Arâšoddâdmist annoo áárvust siärváduv já pirrás kulttuurlâš, kielâlâš já filosofisâš maangâhámásâšvuotâ. Arâšoddâdem lii oskolduvlâvt, filosofisávt já piäládâhpoolitlâvt čoonnâsmettumis toimâ.

Párnáa kielâ ovdedem já arâšoddâdem máttááttâskielâ oppâm tuárjoo arâšoddâdmist maangâpiälásávt. Kyevti- já maangâkielâg párnááh pyehtih sárnuđ já kevttiđ jieijâs eenikielâid arâšoddâdmist, já siämmást sij máttáátteleh arâšoddâdem máttááttâskielâ.

Arâšoddâdem uárnejuvvoo suomâkielân, ruotâkielân já sâmekielâid. Arâšoddâdem puáhtá adeliđ meid romanikielân, já seevvimkielâ kevttee párnâi puáhtá adeliđ arâšoddâdem seevvimkielân. Ton lasseen kieldâ tâi priivaat arâšoddâdem puáhtá faallâđ kyevtikielâg arâšoddâdem tâi kielâlâvgum.

Arâšoddâdmist tooimâi kuávdáast lii páárnâš: párnáa táárbuh, nanoduvah já ääših, moh kiäsutteh párnáa. Arâšoddâdmist pargoviehâ oovded párnáa movtjidume oppâđ já uárnee oppâmân šiev máhđulâšvuodâid. Arâšoddâdem pargoviehâ huksee oovtâst párnáiguin pirrás, mast párnááh pyehtih toimâđ uásállâžžân já

aktivlâžžân tuáimen. Párnááh já párnái aitârdeijeeh váldojeh fáárun tooimâ vuáváámân, olášutmân já árvuštálmân párnáid já vanhimáid hiäivulij vuovijguin.

Arâšoddâdem toimâ vuáđuduvá sierâdmân, já sierâin lii merhâšittee roolâ párnái pyereestvaijeem, oppâm já vuáruvaiguttem oovdedmist. Arâšoddâdmist párnááh hárjutteleh toimâđ juávhust oovtâst skipárijguin já kunnijâttiđ nubijdis. Juávhust toimâdijnis párnááh finnejeh vuáttámušâid juávhust oromist já hárjutteleh taavijd já tááiđuid, maht nubijguin kalga toimâđ já magarijd ohtsijd njuolgâdusâid juávkku nuávdit. Arâšoddâdmist lii viggâmuš estiđ kivsedem máttááttálmáin täid teháljijd sosiallijd tááiđuid. Paihijguin porgum oovtâstpargoost lii stuorrâ merhâšume kivsedem estimist.

Arâšoddâdmist párnááh oovtâst rävisulmuiguin hárjutteleh tubdâđ, čäittiđ já heiviittállâđ tobdoid. Tobdotááiđuh láá jieštubdâmuš já šiev mielâtiervâsvuođâ vuáđu. Meid párnáá matematliih, liihâdmân lohtâseijee já jieškote-uvlágán olgospyehtim tááiđuh lasaneh. Arâšoddâdmist párnááh totkeh maailm mii pirrâ já uápásmuveh jieijâs aldapirrâsân já aldasiärvádâhân.

Párnást lii arâšoddâdmist vuoigâdvuotâ suu tarbâšem torjui

Arâšoddâdmist jyehi párnást lii vuoigâdvuotâ oppâm, ovdánem já pyereestvaijeem torjui. Pargeeh tuárjuh párnáa suu persovnlj táarbui mielt juávhu tooimâi uáassin. Pargovievâ pargon lii adeliđ párnážân suu tarbâšem torjuu taggaar häämist, mii lii sunjin hiäivuláš. Párnáa torjuu puáhtá adeliđ njebžilávt nuuvt almolâžžân, pehtilittum teikkâ sierânâs toorjân.

Pargeeh adeleh torjuu vuolgâsajasávt párnáa jieijâs juávhu siste, mut táarbu mielt torjuu puáhtá olášuttiđ meid smaavâjuávhust tâi sierânâsjuávhust. Torjuu olášutmân puáhtá lohtâsiđ ovdâmerkkân arâšoddâdem sierânâsmáttáatteijee máttááttâs já konsultaatio, arâšoddâdmist onnum jieškote-uv riäidui kevttim tâi išedem tagarijn tilálâšvuodâin main páárnáš tom taarbâš. Jis páárnáš taarbâš ovdánem, oppâm já pyereestvaijeem toorjân maangâ torjuu häämi, mii olášuttoo merikooskâi tâi juátkojeijee häämist, te párnážân tahhoo adelum torjust pehtilittum tâi sierânâs torjuu miärádâs tâi miärádâs toorjâpalvâlusâin.

Arâšoddâdem pargovievâ lasseen meid aitârdeijee tâi sosial- já tiervâsvuotâtipšo äššitobdee, ovdâmerkkân ravviittuv tiervâsvuotâtipšoo tâi tuáhtár puáhtá pieijâđ alguu joton párnážân adelum torjust arâšoddâdmist. Arâšoddâdmist uárnejum torjuu várás ij taarbâš äššitobdeeciäikkámuš. Oovtâstpargo sosial- já tiervâsvuotâtipšo palvâlusâiguin, tego sárnum- tâi toimâmterapeutijguin tâi psykologijguin, tábáhtuvá toin naalijn, et párnážân adelum toorjâ hammiiččij ulmemiäldásii ubâlâšvuodâ.

Párnáa persovnlâš arâšoddâdemvuávám ađai párnáa ašvu

Párnáa ašvu ráhtoo jyehi párnái, kote lii perâpeivitipšoost tâi peivitipšoost, oovtâstpargoost arâšoddâdem pargovievváin já párnáa vanhimijguin. Ton lasseen párnáa uáivil kalga väldiđ huámášumán talle ko lii ráhtimin párnáa ašvu. Párnáa ašvu lii ohtsâš vuávám tast, et párnáa persovnlâš ovdánem, oppâm já pyereestvaijeem oveduvvoo. Párnáa ašvu lii pááppárhäämist tâi digitallâš. Ohtsâš savâstâllâm lii tehálâš, ko lii ráhtimin persovnlj arâšoddâdemvuávám párnáa várás. Ašvusavâstâlmijn lii táarbu mielt máhđulâšvuotâ tuulhâ kevttimân, mii täähid ohtsii ibárdâs párnáa aašijn. Jis páárnáš taarbâš ovdánmân, oppâmân tâi pyereestvajemân torjuu, te párnáa ašvun čálloo vuávám torjuu addelmist. Párnáa ašvuin torjuu olášuttem já ton vaigutteijeevuodâ puáhtá árvuštállâđ. Párnáa ašvu lii äššikirje, mon kalga toollâđ syeligâsâst.

Peivikiäjust pärnijuávhu arâšoddâdem máttáatteijee västid arâšoddâdem pedagogisii tooimâst já párnáá arâšoddâdemvuávám ráhtimist. Perâpeivitipšoo puáhtá kevtiđ arâšoddâdem máttáatteijee äššitubdâmuš išseen párnáá arâšoddâdemvuávám ráhtimist.

Arâšoddâdem toimâmhäämih já ornim

Arâšoddâdem fáloo peivikiäjust, perâpeivitipšooست tai ávus arâšoddâdem vyevi mielđ, tego ovdâmerkkân kerho- já sierâtoimân. Vanhimeh já aitârdeijeeh väljejeđ jieijâs párnázân hiäivulii vyevi uásálistiđ arâšoddâdmân. Kieldâst lii kenigâsvuotâ orniđ arâšoddâdem kieldâ ässei táárbui miäldásávt. Meid priivaat palvâluspyevttiteijeeh uárnejeđ arâšoddâdempalvâlusâid.

Peivikiäjuin olášuttum arâšoddâdem lii juávkkuhámásâš. Juávhuin pargeh arâšoddâdemlaavâ já -asättâs miäldásávt máttáatteijeeh, arâšoddâdem sosionomeh já arâšoddâdem párnáitipšoo. Peivikiäju hovdâ stivree ubâ peivikiäju.

Perâpeivitipšo lii smaavâ juávhus olášuttum arâšoddâdem. Perâpeivitipšo puáhtá orniđ perâpeivitipšoo tai párnáá päähist tai juávkkuperâpeivitipšon kyehti tai kuulmâ aitârdeijee oovtâstpargoost. Perâpeivitipšoo västid jieijâs pärnijuávhu tooimâst já perâpeivitipšo njunošeh tuárjuh perâpeivitipšo ulmemiäldásii tooimâ vuávám já olášuttem.

Peivikiäjust já perâpeivitipšooست pyehtih porgâđ arâšoddâdem sierânâsmáttáatteijeeh jo-uv juávhuin tai jottee já konsultistee pargen. Arâšoddâdmist pyehtih porgâđ meid eres konsultistee pargeeh, tego enâmânvarrimtuávaág párnáiguin pargee arâšoddâdem máttáatteijeeh. Pärnijuávhuin puáhtá porgâđ meid išedeijee pargoviehâ, tego arâšoddâdem išedeijeeh.

Ávus arâšoddâdemtoimâ uárnejuvoo ovdâmerkkân sierâdemkieddi- tai kerhotoimân, mii lii stivrejum já ulmemiäldásâš šoddâdemtoimâ. Ávus arâšoddâdem puáhtá anneeđ sistees ovdâmerkkân olgon orroom, sierâdem já taaiđâ-, muusik- tai lihâdemšoddâdem. Meid vanhimeh já aitârdeijeeh pyehtih uásálistiđ tooimân oovtâst párnáidiskuin.

Arâšoddâdem vuárutipšo, mii fáálá párnázân arâšoddâdem meid ehidist, iho já oholoopâi äägi, uárnejuvoo peivikiäjust tai perâpeivitipšooست. Vuárutipšo uárnejuvoo párnázân táárbui miäldásii viđdoduvâst, ko vaanhim tai mottoom eres aitârdeijee pargoost jotteem tai uápui luuhâm tom väätiđ.

Párnáá algâtem arâšoddâdmist

Vaanhim tai aitârdeijee kalga uuccâđ párnáá arâšoddâdmân nelji mánuppaje ovdil arâšoddâdem táárbui. Jis arâšoddâdem tárbi šadda pargosaje finnim, uápui, škovlim tai pargo tai uápui tiet nube kieldân varrim keežild, ige táárbui lah puáttám tiettiđ muuneeld, te arâšoddâdemsaje kalga uuccâđ majemustáa kyehti oho ovdil ko páárnáš taarbâš saje. Páárnáš puáhtá uásálistiđ jo-uv kieldâ ornim tai priivaat tuáimee pyevtitem arâšoddâdmân. Kieldah já priivaat tuáimeeh fáälih jieijâs viermisiiđoin lase tiäđuđ arâšoddâdmân uuccâm já algâtem keevâtlâšvuodâin.

Jis páárnáš áásá já oro kyehti kieldâst, te sust lii vuoigâdvuotâ uásálistiđ arâšoddâdmân kuábbáá-uv kieldâst. Párnáin, kiäh láá koskápuddásávt suojâlemnáál, okeh torvosaje teikkâ kiäin lii patâreijeestatus, lii vuoigâdvuotâ kieldâ ornim arâšoddâdmân, jis aitârdeijee ovdâmerkkân jotâ pargoost, lohâ uápuid tai toos lii miinii eres siämmaásullâsâš suijâ. Huápuliđ tilâlâšvuodâin tai jis tileh mudoi nuuvt väätiđ arâšoddâdem kalga orniđ kyehti oho siste. Arâšoddâdem orniimist kalga ain smiettâđ párnáá hiäđu, já arâšoddâdem

ornim kalga vuáđudud párnáá táárbui árvuštálmân. Párnást lii vuoigâdvuotâ kieldâ ornim arâšoddâdmân talle ko torvosaje lii perrui já párnážân miedettum.

Oovtâstpargo arâšoddâdem já aitârdeijee kooská

Vanhimij tâi aitârdeijei já arâšoddâdem koskâsâš oovtâstpargo lii tehálâš párnáá ubâlâš ovdánem, oppâm já pyereestvaijeem tááhust. Ko pargoviehâ já vanhimeh kuáhtájah nubijdis áárvust annee vuovvijn, te tot hámme vuáđu šiev oovtâstpargo várás. Luáttámušlâš oovtâstpargo vuáđuduvá kunnijáttee vuáruvaiguttâsân já kuábbáá-uv piälásii aktivlášvuotân ovdâmerkkân piäiválii saavâi molsomist. Arâšoddâdem pargovievâ pargon lii kuullâđ vanhimiđ já sii alguid sehe faallâđ vanhimáid máhđulâšvuodâ uásálistiđ párnáá arâšoddâdem vuáváámân, oláštumân já árvuštálmân. Oovtâstpargoost kiávttuo iššeen tulkká ain táárbu miel.

Oovtâstpargo lii eromâš tehálâš talle ko páárnâš aalgât arâšoddâdmist, arâšoddâdem áigásijn sirdâšuumijn, tego juávhu molsomist, ko páárnâš molso arâšoddâdemsaje tâi aalgât ovdámáttááttâs sehe párnáá torjuu ohtâvuodâst. Vanhimeh já arâšoddâdem pargoviehâ suogârdeleh oovtâst, et maht párnáá ovdánem, oppâm já pyereestvaijeem puáhtá tuárjuđ nuuvt pyereest ko máhđulâš. Tiäđu sirdum arâšoddâdmist vanhimáid já vanhimijn arâšoddâdmân lii tehálâš.

Arâšoddâdem já eres pärniiperâpalvâlusâi koskâsâš oovtâstpargo

Arâšoddâdem parga oovtâstpargo ravviittuvvâin sehe eres taarbâšlij táhuiguin, kiäh uárnejuh tiervâšvuodâtipšo já sosialpalvâlusâid. Oovtâstpargo tuárju párnáá pyereestvaijeem já ton peht meid perruu pyereestvaijeem. Oovtâstpargo tuárju meid šievtásâsii arâšoddâdem ornim párnážân.

Oovtâstpargo ravviittuvvâin pargoo eromâšávt vijđes tiervâšvuotâtäärhistmij ohtâvuodâst, ko páárnâš lii 1 ½- já 4-ihásâš. Arâšoddâdem pargovievâ árvuštállâm párnáá ovdánmist já pyereestvajemist arâšoddâdmist lasettuvvoo vijđes tiervâšvuotâtäärhistmân aitârdeijee kirjálíjn mietâmuššáin. Oovtâstpargo lii tehálâš meid talle, jis páárnâš taarbâš torjuu arâšoddâdmist.

Tiäđuh, main párnáá puáhtá identifisistid tâi moh kiedâvušeh ovdâmerkkân párnáá tiervâšvuodâ tâi lattim, láá persovntiäđuh. Persovntiäđuid kalga toollâđ syeligâsâst. Párnážân kyeskee tiäđui sirdem ravviittuv já arâšoddâdem kooská olášttoo vuosâsajasávt aitârdeijee kirjálíjn mietâmuššáin, mut táárbu miel tiäđu lii máhđulâš sirded meid aitârdeijee mietâmušttáá. Arâšoddâdemlaahâ (540/2018) addel arâšoddâdem uárneijei vuoigâdvuodâ finniđ sosial- já tiervâšvuodâtipšo uárneijeiin já áámmátulmuin velttimettumis syeligâsâst tollum tiäđuid párnást arâšoddâdem ornim já pyevtittem várás sehe torjuu árvuštállâm várás aitârdeijee mietâmušttáá.

Arâšoddâdem parga oovtâstpargo ovdámáttááttâssáin já vuáđumáttááttâssáin, mii täähid tom, et páárnâš puáhtá sirdâšud njebžilávt arâšoddâdmist ovdámáttááttâs peht škoovlân. Ovdámáttááttâs tâi ovdámáttááttâs ulmijđ ollee nubelágán toimâ lii puoh párnáid kenigittee ihe ovdil oppâkenigâšvuodâ älgim ađai váldunjuolgâduslávtt 6-ihásiđ párnáid. Ton lasseen arâšoddâdem parga oovtâstpargo kirjerájuiguin já eres kulttuurtoimáin, lihâdemtoimáin já piäluštemlájádâssáin sehe jieškote-uv ideologisij siärváduvâiguin.

Páárnâš puáhtá algâttid kuhedum oppâkenigâšvuodâ ovdil vuáđumáttááttâs algâtem, jis tuáhtár tâi psykolog árvuštâl, et páárnâš ij vádulâšvuodâ tâi puácuvuodâ keežild pyevti mudoi olleed vuáđumáttááttâsân asâttum ulmijđ. Kuhedum oppâkenigâšvuodâ algâtem várás váttuo äššitobdee ciäلكámuš já ton aalgâtmist meerrid kieldâ. Ko párnážân lii tohum miärádâs kuhedum oppâkenigâšvuodâst, te sun puáhtá algâttid kuhedum oppâkenigâšvuodâ munedeijee ovdámáttááttâsâst 4-5-ihásâžžân tâi kuhedum oppâkenigâšvuotân kullee ovdámáttááttâs 6-ihásâžžân. Aitârdeijee meerrid, et uásálist-uv páárnâš kuhedum oppâkenigâšvuodâ munedeijee ovdámáttááttâsân jo 5-ihásâžžân.

Laavah já äššikirjeh, moh stivrejeh arášoddâdem

Arášoddâdemlaahâ (540/2018) já staatârääđi asättâs arášoddâdmist (753/2018) stivrejeh arášoddâdem. Laavâst asâttuvvoo párnáá vuoigâdvuođâst arášoddâdmân já arášoddâdem ääigi adelum ovdánem, oppâm já pyereestvaijeem torjust. Laahâ miäruštâl arášoddâdem uulmijd já kenigâsvuođâid, moh kyeskih arášoddâdem orniimân já pyevtitmân, arášoddâdem vuáváámân já árvuštâlmân, pargovievâ rijttájeijeevuotân, mittomân já ráhtusân sehe ulmuu kiälbulâšvuotâvátámuššáid. Ton lasseen pargovievâ tievâsmittemškovliimist, syeligâsâst tolâmist já tiäđui molsomist, arášoddâdem tiätuvaarijn sehe priivaat arášoddâdmist asâttuvvoo arášoddâdemlaavâst.

Arášoddâdem vuáđuduvá Máttááttâshaldâttâs rähtim aalmuglijd arášoddâdemvuávám vuáđusáid. Arášoddâdemvuávám vuáđuseh lii miäradâs, mon vuáđuld kieldâ tâi kieldâovtâstume tâi priivaat arášoddâdem palvâluspyevtitteijee ráhtá páihálijd arášoddâdemvuávámij. Arášoddâdem olášuttoo páihálijd arášoddâdemvuávámij miäldásávt.

Lasetiäđuh arášoddâdmist láá ovdâmerkkân Máttááttâshaldâttâs sehe jieijâd aassâmkielâ viermisiiđoin.